

IGNACY DEC

**KS. EUGENIUSZ TOMASZEWSKI —
TEOLOG I DUSZPASTERZ
(1918—1978)**

WSTĘP

W starotestamentalnej Księdze Syracha natchniony autor utrwalił nam następujące słowa: „Wychwalajmy mężów sławnych i ojców naszych według następstwa ich pochodzenia. Ci są mężowie pobożni, których cnoty nie zostały zapomniane. Ciała ich w pokoju pogrzebane, a imię ich żyje w pokoleniach” (Syr 44, 1, 10, 14).

Wyznanie i wezwanie kryjące się w tym tekście stało się pobudką do przedłożenia kilku refleksji nad życiem zmarłego 31 lipca 1978 r. ks. Eugeniusza Tomaszewskiego. Wydaje się, że dzieło zgasłego przedwcześnie kapłana zasługuje na to, by „nie zostało zapomniane” i by „imię jego żyło w pokoleniach”.

I. DZIEJE ŻYCIA

Ks. Eugeniusz Tomaszewski przyszedł na świat 28 kwietnia 1918 r. w Nowotańcu koło Sanoka w wielodzietnej rodzinie. Do szkoły uczęszczał najpierw w Nowotańcu i Bukowsku. Szkołę średnią ukończył w Żółkwi. Jako uczeń gimnazjalny mieszkał przez pewien czas w bursie Dominikanów, z którymi potem podtrzymywał więzy przyjaźni przez całe życie. Studia teologiczne rozpoczął we Lwowie. W wyniku zawieruchy wojennej znalazł się na terenie diecezji przemyskiej, gdzie 4 maja 1941 roku w Brzozowie otrzymał święcenia kapłańskie z rąk ówczesnego ordynariusza przemyskiego, ks. bpa Franciszka Bardy. Jako młody kapłan pracował najpierw w Nowotańcu. Poświęcał się tam tajnemu nauczaniu, organizowaniu pomocy Żydom i przeprowadzaniu naszych żołnierzy przez karpackie przejścia na południe, by umożliwić im skuteczniejszą walkę o wolność ujarzmiętego Narodu. Narazając się władzom okupacyjnym, współpracował także z Główną Radą Opiekuńczą, niosąc uciemionej ludności pomoc w róż-

norakich formach. Z nastaniem wolności ks. Tomaszewski podjął najpierw pracę duszpasterską w Kamieniu Wielkim, a następnie w Pantalowicach i Bochni. W międzyczasie za zgodą metropolity lwowskiego, ks. abpa Eugeniusza Baziaka, rozpoczął studia specjalistyczne na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Jego formacja naukowa w zakresie teologii fundamentalnej kształtowała się najpierw pod kierunkiem ks. prof. Bolesława Radomskiego a potem pod mistrzowskim okiem ks. prof. Wincentego Kwiatkowskiego. Studia teologiczne uwieńczył w 1949 roku doktoratem z zakresu teologii fundamentalnej przedstawiając dysertację: „Nauka Mariawitów o Kościele”. Po ukończeniu studiów przybył na Ziemię Zachodnie, które wówczas z wielkim utęsknieniem wołały o pomoc katolickiego i polskiego kapłana. W roku 1949 rozpoczął pracę w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławiu jako wykładowca apologetyki. Następnie w latach 1953—1957 pracował kolejno, jako administrator w parafiach: Krzydłina Mała, Wińsko, Marciszów. W roku 1957 powrócił do pracy w Seminarium będąc równocześnie administratorem parafii św. Jerzego we Wrocławiu-Brochowie a od roku 1961 administratorem parafii św. Rodziny we Wrocławiu. Praca kapłańska ks. Tomaszewskiego toczyła się odtąd podwójnym nurtem: naukowym i duszpasterskim. Owocem badań teologicznych, prowadzonych przy intensywnej pracy duszpasterskiej, były liczne publikacje teologiczne a także przewód habilitacyjny przeprowadzony 10 marca 1970 roku na ATK po przedłożeniu rozprawy: *Geneza tytułu „Kyrios” w najstarszych listach św. Pawła*. Z biegiem lat, w miarę powiększania się zadań duszpasterskich i naukowych, ks. Tomaszewski nosił się z zamiarem zrezygnowania z prowadzenia parafii i poświęcenia się całkowicie pracy naukowej. Swego zamierzenia nie zdążył już zrealizować. W tajemniczych planach Bożych, po krótkiej nieuleczalnej chorobie, został odwołany do wieczności dnia 31 lipca 1978 roku. Nabożeństwo pożegnalne, które było wielką, religijną manifestacją duchowieństwa i wiernych, odbyło się w kościele parafialnym św. Rodziny we Wrocławiu dnia 1 sierpnia tegoż roku. Natomiast nabożeństwo pogrzebowe zostało odprawione nazajutrz, dnia 2 sierpnia w Bazylice Katedralnej w Tarnowie. Tam też na Nowym Cmentarzu w grobowcu rodzinnym obok matki spoczęło jego ciało. Na życzenie wdzięcznych parafian w kościele św. Rodziny we Wrocławiu umieszczono i poświęcono w dniu 24 czerwca 1979 roku tablicę pamiątkową, dedykowaną zmarłemu duszpasterzowi.

2. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Przeglądając polską literaturę teologiczną ostatnich dziesiątków lat, natrafiamy w niej tu i ówdzie na nazwisko ks. Eugeniusza Tomaszewskiego, wskazujące na autora publikacji głównie z zakresu chrystologii apologetycznej. Zestaw opublikowanych artykułów i rozpraw nie może być jednak adekwatnym wykładnikiem całokształtu działalności naukowej autora, gdyż wiele jego prac z różnych powodów nie zostało wydrukowanych. Nie silmy się więc na pełną ocenę tego dorobku. Postawmy jedynie pod adresem ogłoszonych prac następujące pytanie: Co najbardziej interesowało ks. Tomaszewskiego w dziedzinie apologetyki? Jakie podejmował problemy? jak je przedstawiał i rozwiązywał?

Uważny czytelnik z łatwością zauważy, że w zainteresowaniach naukowych zmarłego teologa przewijały się głównie dwa zagadnienia: zagadnienie stosunku Jezusa historii do Chrystusa wiary¹ i związane z nim zagadnienie zmartwychwstania Chrystusa². Analizę apologetyczną tych problemów przeprowadzał autor w oparciu o najnowsze osiągnięcia współczesnej biblistyki tak katolickiej jak i protestanckiej.

Pierwszy ze wskazanych problemów rozważał ks. Tomaszewski w dyskusji z poglądami teologów krajów zachodnich. Autor doceniał zasługi metody historyczno-morfologicznej (Formgeschichte) i metody dziejów redakcji (Redaktionsgeschichte) w dziedzinie poznawania kształtowania się tradycji ewangelicznej³. Jednakże

¹ Zagadnienie stosunku Jezusa historii do Chrystusa wiary poruszył ks. E. Tomaszewski głównie w następujących artykułach: *Jezus historyczny a chrześcijańska wiara*, Colloquium Salutis — Wrocławskie Studia Teologiczne, 1(1969), 129—140; *Z dyskusji nad problemem: Jezus historyczny a Chrystus wiary*, Światy Naukowe KUL, 12(1969) 3, 19—28; *Początki chrześcijaństwa w świetle dyskusji wokół Jezusa historycznego*, Colloquium Salutis — Wrocławskie Studia Teologiczne, 2(1970), 145—160.

² Zagadnieniu zmartwychwstania Chrystusa poświęcił autor głównie następujące prace: *Zakres metody historycznej w badaniach nad zmartwychwstaniem Jezusa na tle nowoczesnej egzegezy biblijnej*, Studia Theologica Varsaviensia, 11(1973) 1, 83—107; *Historyczne elementy w przekazach o Wielkanocy*. W: *Verbum Crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w hołdzie*, Wrocław 1974, 161—183; *Najnowsza próba interpretacji wiary wielkanocnej*, Colloquium Salutis — Wrocławskie Studia Teologiczne, 6(1974), 159—178; *Pusty grób i chrystofanie jako znaki zmartwychwstania Jezusa z Nazaretu*, Colloquium Salutis — Wrocławskie Studia Teologiczne, 10(1978), 149—162.

³ Por. *Z dyskusji nad problemem...* art. cyt., s. 21 oraz *Historyczna Prawda Ewangelii według Konstytucji Soboru Watykańskiego II Dei Verbum*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 16(1969) 2, 24.

nie akceptował wszystkich tez głoszonych przez zwolenników tych kierunków. Zdecydowanie wystąpił przeciwko poglądom Rudolfa Bultmanna streszczających się w twierdzeniu, że obraz Jezusa Ewangelii jest jedynie obrazem Chrystusa wiary, a nie obrazem Jezusa historycznego i że punktem wyjściowym dla chrześcijaństwa nie jest osoba Jezusa z Nazaretu, ale wielkanocna wiara uczniów. W oparciu o krytyczną analizę źródeł kanonicznych wykazywał, że Jezus historii i Chrystus wiary to nie dwie oddzielne rzeczywistości, ale jedna. Jezus historyczny utożsamia się z Chrystusem wiary. Ewangelia Jezusa i Ewangelia o Jezusie dotyczą tego samego Jezusa z Nazaretu, gdyż są one zarówno źródłem wiary, jak też i źródłem historii. Centrum nowotestamentalnego kerygmatu jest jednocześnie historia i teologia⁴.

Zagadnienie zmartwychwstania Chrystusa podjął autor głównie w drugim etapie swojej działalności naukowej i przedstawił je najbardziej wyczerpująco w artykule: *Zakres metody historycznej w badaniach nad zmartwychwstaniem Jezusa na tle nowoczesnej egzegezy biblijnej*⁵. Lektura tej oraz innych publikacji podejmujących ten temat wskazuje, że ich autor znał doskonale współczesne kierunki egzegezy protestanckiej i katolickiej odnośnie problemu zmartwychwstania Chrystusa. W swoich rozważaniach obiektywnie przedstawiał poglądy teologów zachodnich. Umiał krytycznie je ocenić, wskazać na zalety i braki i, co wydaje się być ważnym, umiał zasadnie formułować swoje stanowisko w poszczególnych kwestiach⁶.

Z innych ważniejszych problemów apologetycznych poruszanych w pismach zmarłego autora należałoby jeszcze wymienić zagadnienie prymatu⁷ i sukcesji apostołskiej⁸.

W publikacjach ks. Tomaszewskiego znalazły także swój wyraz problemy teologii pastoralnej, jako że — jak już wyżej wspomniano — łączył on w swojej działalności kapłańskiej pracę naukową z duszpasterską. Owocem refleksji duszpasterskiej były 2

⁴ Por. *Z dyskusji nad problemem...* art. cyt., s. 26—37.

⁵ *Studia Theologica Varsaviensia*, 9(1973) 1, 83—107.

⁶ Przykładem dojrzałej krytyki zachodnich autorów i zasadnego formowania swoich poglądów może być art.: *Najnowsza próba...* art. cyt. Autor omawia w nim krytycznie poglądy Rudolfa Pescha na zmartwychwstanie i zasadnie formułuje swoje stanowisko w tym względzie.

⁷ Por. art.: *Prymat św. Piotra w nauce Soboru Watykańskiego I*, *Studia Theologica Varsaviensia*, 9(1971) 2, 23—33.

⁸ Por. art.: *Sukcesja apostołska w episkopacie w świetle współczesnych badań biblijnych i historycznych*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 12(1965) 2, 6—18.

artykuły z zakresu problematyki Sakramentu Pokuty i Eucharystii⁹.

Omawiając działalność naukową ks. Tomaszewskiego, nie można pominąć faktu, iż był on przez ponad 25 lat wykładowcą apologetyki (częściowo też religioznawstwa) w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławiu, a potem na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Jako wykładowca cieszył się wśród słuchaczy dobrą opinią. Był profesorem bardzo wymagającym, ale zarazem dużo pomagającym studentom. W swoich wykładach umiał wskazywać na praktyczne, duszpasterskie implikacje prawd teologicznych.

Działalność naukowa ks. Tomaszewskiego wykraczała swoim zasięgiem poza środowisko wrocławskie. Wrocławski teolog współpracował przez wiele lat z Warszawską Szkołą Apologetyczną założoną przez ks. prof. Wincentego Kwiatkowskiego. Uczestniczył wielokrotnie w naukowych posiedzeniach zespołowej katedry apologetyki ATK. W ramach tych posiedzeń wygłosił 4 referaty (20. XI. 1967, 17. XII. 1967, 15. 02. 1971 i 24. 02. 1975) oraz brał czynny udział w dyskusjach¹⁰.

Omawiany autor uczestniczył także aktywnie w Kongresie Teologów Polskich w roku 1971 i 1976¹¹. Ponadto aktywnie brał udział w posiedzeniach Polskiego Towarzystwa Teologicznego we Wrocławiu pod przewodnictwem ks. bpa prof. Wincentego Urbana wygłaszając prelekcje i włączając się żywo w dyskusje¹².

Wreszcie w prezentacji działalności naukowej, trzeba podkreślić, że ks. Tomaszewski miał swój udział i wkład w dziele Soboru Watykańskiego II przez to, że pod przewodnictwem ks. abpa Bolesława Kominka opracowywał we Wrocławiu schemat *Konstytucji o Kościele w świecie współczesnym*.

⁹ Por. *Uwagi teologiczno-duszpasterskie o Sakramencie Pokuty*, Ate-neum Kapłańskie, 58(1966) 6, 369—378 oraz: *Eucharystia*, Homo Dei, 19(1950) 3, 326—334.

¹⁰ Por. ks. W. Tabaczyński, *Sprawozdanie z posiedzeń zespołowej katedry apologetyki na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie za rok ak. 1967/68 i 1968/69*, *Studia Theologica Varsaviensia*, 8(1970) 1, 361—362 oraz także, *Z problematyki studiów apologetycznych w Polsce (Działalność Warszawskiej Szkoły Apologetycznej w latach 1969—1977)*, Częstochowskie *Studia Teologiczne*, V(1977), 346—347, 351—352 oraz tamże, VI (1978), 483—484, 484—485, 488.

¹¹ Zob. *Teologia a antropologia — Kongres Teologów Polskich* 21—23. IX. 1971, praca zbiorowa pod red. ks. M. Jaworskiego i ks. A. Kubisia, Kraków brw. s. 209—212.

¹² Por. W. Urban, *Wykłady Teologiczne we Wrocławiu w latach 1945—1970*, *Studia Theologica Varsaviensia*, 10(1972) 2, 285—286.

3. DZIAŁALNOŚĆ DUSZPASTERSKA

Droga kapłańskiego życia ks. Tomaszewskiego, bogata w refleksję teologiczną, była drogą specyficzną, gdyż wiodła niemal przez cały czas przez różne placówki duszpasterskie. Zmarły teolog umiał doskonale łączyć pracę naukową z pracą duszpasterską w parafii. Dobrze wiedział o tym, że nowoczesne duszpasterstwo, zwłaszcza w ośrodkach wielkomiejskich, musi być przeniknięte pogłębioną refleksją teologiczną. Wydaje się, że badania teologiczne prowadzone przez byłego proboszcza parafii św. Rodziny we Wrocławiu, nie tylko nie przynosiły żadnego uszczerbku pracy duszpasterskiej, ale wydatnie przyczyniały się do wypracowywania coraz to nowszych i bardziej skutecznych form duszpasterzowania.

Dane mi było przez dwa ostatnie lata życia ks. Tomaszewskiego dzielić z nim trud duszpasterski w parafii św. Rodziny we Wrocławiu. Muszę powiedzieć, że były to lata bogate w doświadczenia duszpasterskie i dla mnie osobiście bardzo instruujące.

W czym wyrażały się specyficzne rysy duszpasterzowania byłego proboszcza parafii św. Rodziny we Wrocławiu?

Zmarły ks. Proboszcz był przede wszystkim wytrwałym siewcą słowa Bożego. Wiedział bowiem, że słowo Boże rodzi wiarę i pogłębia życie wewnętrzne, w myśl zawołania św. Pawła: „Fides ex auditu” (Rz 10, 17). Przez wiele lat w każdą niedzielę wygłaszał trzy homilie. Były one zawsze dobrze opracowane i napisane. Zasadzały się na dobrych podstawach teologicznych i pokazywały sposoby realizacji Ewangelii w konkretnych warunkach życia. W homiliach i kazaniach słuchacz otrzymywał niezwykle przekonującą argumentację za życiową wartością chrześcijaństwa. Jako teolog fundamentalista skutecznie wykazywał, że życie bez Boga jest puste, beznadziejne i bezsensowne.

Szczególną troską kaznodziejską i pasterską otaczał ks. proboszcz dzieci, młodzież i rodzinę. Regularnie urządzał spotkania dyskusyjne ze swoimi księżmi współpracownikami i katechizującym personelem świeckim. Wspólnie z gronem nauczającym zastanawiał się nad nowymi, bardziej skutecznymi formami przepowiadania Ewangelii. Niektóre problemy konsultował także ze świeckimi parafianami. Potrafił w ciągu lat swej kapłańskiej posługi stworzyć z aktywu parafialnego grupę katechetyczno-apostolską, która oddawała i nadal oddaje duże usługi w różnych formach całej wspólnocie parafialnej.

W ramach przygotowania do pierwszej Spowiedzi i Komunii św. odbywał regularnie — co miesiąc — spotkania z rodzicami i dziećmi. Przedkładał im zasady chrześcijańskiego wychowania, dawał

praktyczne wskazówki dotyczące naśladowania Chrystusa dziś. W ostatnich latach ciągle udoskonalał katechezę młodzieży przed Sakramentem Bierzmowania i przed Sakramentem Małżeństwa. Jednym słowem zabiegał o to, by Ewangelia była przepowiadana i praktykowana w całej rodzinie parafialnej.

Troska o solidne rozprowadzanie Ewangelii łączyła się u ks. Tomaszewskiego z troską o rozbudzanie życia sakramentalnego wśród swoich parafian. Duży nacisk kładł zmarły duszpasterz na właściwe, pogłębione uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii. Zdawał sobie sprawę z tego, że dobrze sprawowana liturgia pogłębia i umacnia wspólnotę ludu Bożego parafii i utrwala komunie z Bogiem i z braćmi. Wierni otrzymali fachową interpretację odnowionego obrzędu Mszy św. i innych sakramentów św. Byli zachęceni do pełnego uczestnictwa w Eucharystii przez przyjmowanie Komunii św. W ramach troski o głębszy udział w Najświętszej Ofierze prowadzono w parafii pracę nad podniesieniem poziomu śpiewu liturgicznego. Dzięki temu Msza św. z niedzieli na niedzielę stawała się coraz bardziej świętą akcją całego zgromadzenia liturgicznego.

W szafarstwie sakramentów św. dużo troski duszpasterskiej wkładał też były ks. proboszcz we właściwe rozumienie Sakramentu Pokuty. Problemy związane z tym sakramentem poruszał przede wszystkim w okresie Adwentu i Wielkiego Postu oraz na spotkaniach duszpasterskich z rodzicami.

Inną wyróżniającą się stroną duszpasterzowania ks. Tomaszewskiego była wielka troska o ludzi chorych i biednych. Chorzy — na życzenie — byli obsługiwani regularnie w każdy pierwszy piątek miesiąca. Biedni, przy ofiarnej współpracy miejscowych sióstr zakonnych i osób świeckich, otrzymywali regularnie zapomogi, przy czym było to zawsze czynione w dyskretny sposób.

Mocną stroną duszpasterzowania ks. Tomaszewskiego było także skrupulatne przestrzeganie obowiązku rezydencji. Ksiądz proboszcz duszpasterzował swoją obecnością. Bywał z ludźmi, rozmawiał z nimi. Poza wypadkami koniecznymi nie opuszczał swojej rodziny parafialnej. Był wszędzie tam, gdzie się coś ważnego w jego parafii działo. W takim też duchu wychowywał młodych kapłanów w Metropolitalnym Wyższym Seminarium Duchownym i w swojej parafii. Był dla kapłanów i wiernych bardzo wymagający, niekiedy nawet ostry w słowach, ale w tych wymaganiach i w takim podejściu, kryła się zawsze ogromna miłość do człowieka i troska o dobro Kościoła.

4. TESTAMENT

Ludzie odchodzący z tego świata zostawiają dla żyjących jakiś testament. Nie myślę w tej chwili tylko o testamencie spisanyim czy wyrażonym ustnie, ale o testamencie wynikającym z całości życia. O taki testament pytamy: Co przekazuje nam i czego naucza nas swoim życiem człowiek, który odchodzi do Boga?

Postawmy — na koniec — to pytanie pod adresem życia ks. Eugeniusza Tomaszewskiego. Czego On nauczył nas swoim życiem?

Myślę, że każdy współuczestnik i współobserwator jego życia może ze mną sformułować takie oto wnioski:

- Trzeba być w życiu gorliwym i wytrwałym siewcą Bożego słowa.
- Należy duszpasterzowanie łączyć z pogłębioną refleksją teologiczną.
- Należy wszystkie siły i aktywności swojego życia poświęcić człowiekowi w perspektywie Boga.

5. WYKAZ PUBLIKACJI KS. E. TOMASZEWSKIEGO

1950

1. *Eucharystia*, „Homo Dei”, 19(1950) 3, 326—334.

1952

2. *Formizm a problem Chrystologiczny*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 5(1952) 423—435.

1954

3. Rec.: Cullman O, *Petrus. Jünger — Apostel — Märtyrer*, Zwingli-Verlag, Zürich 1952, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 7(1954) 1—6. 220—227.

1957

4. *Myśli o współczesnym kapłaństwie*, „Homo Dei” 26(1957) 4, 508—512.

1959

5. *Problematyka chrystologiczna we współczesnej apologetyce*, „Collectanea Theologica”, 30(1959) 1—4, 43—66.

1960

6. Rec.: Millar Burrows, *More Light on the Dead Sea Scrolls*, London. Secker et Warburg 1958 s. XIV+434, 1 tabl., „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 13(1960) 1—6, 179—182.

1961

7. Rec.: Gaechter P., *Petrus und seine Zeit*, Neutestamentliche Studien, Tyrolia Verlag, Innsbruck, Wien, München 1958, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 8(1961) 1, 106—114.

1962

8. *Kazanie z okazji siódmej rocznicy konsekracji ks. Biskupa Ordynariusza Bolesława Kominka*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne”, 17(1962) 1, 54—56.

1965

9. *Sukcesja apostołska w episkopacie w świetle współczesnych badań*

- biblijnych i historycznych*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 12(1965) 2, 6—18.
- 1966
10. *Uwagi teologiczno-duszpasterskie o Sakramencie Pokuty*, „Ateneum Kapłańskie”, 58(1966) 6, 369—378.
- 1969
11. *Historyczna prawda Ewangelii według Konstytucji Soboru Watykańskiego II Dei Verbum*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 16(1969) 2, 21—39.
12. *Jezus historyczny a chrześcijańska wiara*, „Colloquium Salutis — Wrocławskie Studia Teologiczne”, 1(1969), 129—140.
13. *Z dyskusji nad problemem: Jezus historyczny a Chrystus wiary*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 12(1969) 3, 19—28.
- 1970
14. *Geneza tytułu «Kyrios» w listach św. Pawła*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 8(1970) 1, 267—284.
15. *Początki chrześcijaństwa w świetle dyskusji wokół Jezusa historycznego*, „Colloquium Salutis — Wrocławskie Studia Teologiczne”, 2(1970), 145—160.
- 1971
16. *Prymat św. Piotra w nauce Soboru Watykańskiego I*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 9(1971) 2, 23—33.
17. *Wypowiedź na Kongresie Teologów Polskich*, W: *Teologia a antropologia — Kongres Teologów Polskich 21—23. IX. 1971*. Praca zbiorowa pod red. ks. M. Jaworskiego i ks. A. Kubisia, Kraków brw., 209—212.
- 1973
18. *Kościół a ateizm*, „Ateneum Kapłańskie”, 65(1973) 3, 367—379.
19. *Zakres metody historycznej w badaniach nad zmartwychwstaniem Jezusa na tle nowoczesnej egzegezy biblijnej*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 11(1973) 1, 83—107.
- 1974
20. *Historyczne elementy w przekazach o Wielkanocy*, W: *Verbum Crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w hołdzie*, Wrocław 1974, 161—183.
21. *Najnowsza próba interpretacji wiary wielkanocnej*, „Colloquium Salutis — Wrocławskie Studia Teologiczne”, 6(1974), 159—178.
- 1977
22. *Z badań nad uzdrowieniami nadzwyczajnymi w Chrześcijaństwie*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 15(1977) 1, 255—260.
- 1978
23. *Pusty grób i chrystofanie jako znaki zmartwychwstania Jezusa z Nazaretu*, „Colloquium Salutis — Wrocławskie Studia Teologiczne”, 10(1978), 149—162.